

UŽSIENIO KALBOS PRATYBŲ ESMINIAI BRUOŽAI IR TURINYS

Vida Asanavičienė, Nijolė Žegūnienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: vvka@vv.vtu.lt

Kalbant apie užsienio kalbos mokymą nefilologinės aukštosios mokyklos sąlygomis, mokymo problema siejama pirmiausia su užsienio kalbos pratybomis ir kalbine veikla pratybų metu. Straipsnyje nagrinėjama pratybų esmė ir jų struktūra, pratybų rūšys, įvairių pratybų tipų tarpusavio ryšys ir sąsajos. Pratybų paskirtis yra ugdyti adekvačius mokėjimus ir įgūdžius, skatinančius išmokus kalbos dalykus aktualinti realizuojant verbalinius poelgius. Pagrindine priemone ugdant mokėjimus ir įgūdžius laikytini pratimai. Darbe šis klausimas išsamiai aptariamas, išskiriamos pratimų rūšys, analizuojama jų esmė, pratimų tipų privalumai, paskirtis ir reikšmė mokymui.

Reikšminiai žodžiai: pratybų esmė ir struktūra, pratybų rūšys, mokėjimai ir įgūdžiai, pratimų sistema, aspektiniai ir komunikatyvieji pratimai, kalbos dalykų diferenciacija, imitacija, substitucija, transformacijos pratimai.

Įvadas

Pratybų esmė ir struktūra paprastai apibūdinamos relevantiškais jų bruožais. Esminiai pratybų bruožai ne kartą yra nagrinėti pedagoginėje literatūroje. M. Danilovas ir B. Jesipovas (Данилов 1967: 302) būdingiesiems pratybų bruožams skyrė šiuos: tikslus turinio ir mokomųjų tikslų formulavimas, atsižvelgiant į besimokančiųjų amžiaus galias; pratybų ryšys su buvusiomis ir būsimosiomis pratybomis; mokomųjų ir auklėjamųjų tikslų bendrumas; aktyvus darbas visose pratybose; organizuotumas ir drausmė pratybų metu, produktyvus pratybų laiko panaudojimas, pakankamas kiekis pagrindinių ir papildomų mokomųjų priemonių pratybose, pagaliau – pratybų užbaigtumas ir darbo rezultatų akivaizdumas. Šiek tiek kitaip pratybas apibūdina A. Kočetovas (Кочетов 1981: 187). Jo manymu, šiuolaikinių pratybų būdingiausi bruožai yra šie: lavinamųjų ir auklėjamųjų tikslų subordinavimas, glaudus individualaus ir kolektyvinio darbo ryšys, darbo metodų įvairovė

per pratybas, atsižvelgimas į besimokančiųjų atminties, dėmesio, mąstymo dėsninumus. Dar labiau didaktikos specialistų nuomonės nesutampa apibūdinant užsienio kalbos pratybų esmę. Jie užsienio kalbos pratybų būdingiems bruožams priskiria specifinius požymius, tokius kaip kalbinės veiklos ugdymas, pratybų nuoseklumas ir tikslingumas, kalbinės veiklos stimulų lakoniškumas ir įvairovė, ugdomosios veiklos adekvatumas ir optimalumas, pratybų ir jų dalių tikslų paskirties aiškumas, užsienio kalbos vyravimas per pratybas, nuolatinis besimokančiųjų dėmesio skatinimas, rėmimasis studentų intelekto ištekliais.

Kiti autoriai tenkinasi specifiniais užsienio kalbos pratybų požymiais. Pratybų požymių kiekybė ir kokybė traktuojama nevienareikšmiškai.

I. Salistra (Салистра 1989: 187–192) būdingiems užsienio kalbos pratybų požymiams priskiria užsienio kalbos vyravimą pratybose,

pratybų praktinį kryptingumą, kuo didesnį studentų aktyvumą, konkrečių tikslų ir uždavinių pratybose buvimą.

B. Lempertas (Лемперт 1967: 504–507) tenkinasi tik trimis būdingais pratybų bruožais: pratybų tikslas ir turinys turi būti šnekamosios ir rašytinės kalbos mokymas, kiekvienų pratybų pagrindinis tikslas yra kalbinės veiklos ugdymas, kiekvienos pratybos yra kompleksiško pobūdžio.

Taigi pateikti samprotavimai apie esminius pratybų bruožus yra kontraversiški. Autoriai dažnai stengiasi pateikti būdingų požymių visumą ir sukelti jų ryšio problemas. Tačiau pratybų esmei apibūdinti reikalingas kompleksiškas šio klausimo sprendimas. Būtina išskirti ne tik esminius pratybų bruožus, bet ir atsižvelgti į jų koreliaciją.

Tiriamąjo darbo analizė

Pratybos, dėstant užsienio kalbą, yra pagrindinė mokomojo-auklėjamojo darbo organizacijos forma. Užsienio kalbos pratybų pagrindas yra kalbinė veikla užsienio kalba. Pačią kalbinę veiklą sudaro tikslas ir vykdomoji dalis. Šie du tarpusavyje susiję veiklos komponentai sudaro pagrindą pratybų esmei aprašyti.

Mokomosios-auklėjamosios veiklos tikslas pratybose pasireiškia tuo, kad čia sprendžiami ir artimesnieji mokymo tikslai: besimokantieji suteikiama lavinamojo-auklėjamojo pobūdžio žinių, ugdomi užsienio kalbos mokėjimai ir įgūdžiai. Atsižvelgiant į kalbos aspektą, kalbinės veiklos rūšį ir mokymo pakopą, šie tikslai gali būti atitinkamai koreguojami. Išskirtinė reikšmė teiktina šių tikslų realizavimo priemonėms, pirmiausia – kalbinei veiklai užsienio kalbos forma.

Gera žinoma, kad mokomąją veiklą lemia glaudus dėstytojo ir studento darbo ryšys per pratybas. Per pratybas svarbu užtikrinti kalbinės veiklos nešališkas tarpusavio sąsajas. Tam tikslui reikalingos tam tikros sąlygos ir prielaidos. Jos priklauso pirmiausia nuo dėstytojo profesinių

ir asmeninių savybių. 2004 m. per pavasario semestrą mūsų atlikta studentų apklausa, kurioje dalyvavo 123 studentai, parodė, kad studentai svarbiausiu dalyku laiko dėstytojo profesinę kompetenciją, taip pat svarbios įdomios skaitamos paskaitos, dėstytojo reiklumas. Dėstytojo pedagoginis meistriškumas nesitenkina vien jo profesionalumu. Jo darbe yra svarbūs nuolatiniai kūrybiniai ieškojimai, kurių tikslas – gerinti užsienio kalbos dėstymą. Naujausių metodikos darbų studijavimas, pedagoginis stebėjimas, rastos naujovės skatina dėstytojo norą duoti studentams vis ką nors naują, patikrinti naujų mokymo būdų ir priemonių efektyvumą. Toks kūrybinis dėstytojo polėkis skatina studentų susidomėjimą, didina mokomojo dalyko išmokimo kokybę.

Kita mokomojo-auklėjamojo darbo dalis yra studentų darbas per pratybas. Pagrindinė mokymo sėkmės prielaida yra studentų pastangos domėtis studijuojamuoju dalyku, noras ir gebėjimas išmokyti kalbą kaip bendravimo priemonę. Tokių studentų mūsų universitete yra dauguma, tačiau, deja, ne visi tokie. Vadinas, reikia ieškoti studentų mokymosi motyvų skatinimo priemonių. Šiuo atveju reikėtų paminėti du dalykus. Mokymosi pradžioje studentų susidomėjimas užsienio kalbos mokymusi beveik visuomet yra didelis. Vadinas, dėstytojas turėtų šį susidomėjimą palaikyti ir išsaugoti per kitus mokymo etapus. Tai padėtų spręsti kokybiško mokymosi problemą, nes be domėjimosi mokymo metu gerų rezultatų pasiekti neįmanoma.

Kita vertus, jeigu yra susidariusi neigiamą nuostata į kalbos mokymąsi, dėstytojas privalėtų pasinaudoti pakankamai efektyvia interesų transformacijos metodika – „iš neigiamo į teigiamą“. Čia turima omenyje aktualaus domėjimosi transformacija į teigiamus mokymosi motyvus.

Taigi pratybų esmė yra dėstytojo ir studento aktyvus bendradarbiavimas sprendžiant mokomuosius-auklėjamuosius tikslus.

Konkrety pratybų esmės pasireiškimo forma yra pratimų pavidalo mokomieji veiksmai. Kiekvienas pratimas suponuoja artimesnį ir to-

lesnių tikslų bendrumą ir tam tikrus veiksmus jiems pasiekti. Tačiau pratybų esmę sudaro ne paskiri verbaliniai poelgiai-pratimai, o jų sistema. Būtent aspektiniuose ir komunikatyviuosiuose-pažintiniuose pratimuose pasireiškia realaus pavidalo pratybų esmė.

Pratybų esmė pasireiškia taip pat ir jų turinyje. Sąvoka „turinys“ pedagoginėje literatūroje vartojama siejant ją su mokomosiomis programomis, vadovėliais, pratybų eiga ir kitomis mokomosiomis programomis, mokomojo-auklėjamojo darbo formomis. Tačiau visais šiais atvejais šis pedagoginis terminas turi savo specifiką. Mokomųjų programų turinį sudaro mokymo proceso reikalavimai ir konkreti mokomosios medžiagos apimtis, išugdytini mokėjimai ir įgūdžiai; visa tai lemia praktinį kalbos išmokimą.

Vadovėliuose atsispindi mokomųjų programų turinys. Turinys čia pasireiškia kaip įvairių pratimų sistema. Pratimai yra savita forma išreikšti mokymo turiniui, kuris nurodomas programoje. Pratybų turinyje figūruoja naujas elementas. Mokomajame-auklėjamajame darbe vyksta glaudi dėstytojo ir studento veiklos sąveika. Taigi pratybų turinys susideda iš dviejų komponentų: iš vienos pozicijos – pratimų, iš kitos – dėstytojo ir studento veiklos.

Užsienio kalbos mokomajame-auklėjamajame procese naudojami vertinamojo ir nevertinamojo pobūdžio pratimai. Daugelis užsienio, taip pat ir mūsų metodikos autorių pritaria reikalavimui pratybas vesti užsienio kalba. Kalbant apie vertimą, vadinasi, ir apie gimtosios kalbos vartojimą mokomajame procese, pastebėtina, jog yra įvairių nuomonių. Pvz., R. Policeris (Поліцер 1967: 215–222) rekomenduoja remtis gimtąja kalba tik tuo atveju, jeigu gimtoji kalba taupo laiką praktikai užsienio kalba. Z. Kolsas mano, kad tikslinga pasitelkti gimtąją kalbą tuo atveju, kai kiti būdai negarantuoja vienareikšmiškos dalyko semantizacijos ir laiko požiūriu ne tokie našūs.

Gimtosios kalbos reikšmės mokantis užsienio kalbos problema sprendžiama, atsižvelgiant į kalbų sąveiką bendravimo procese.

Vertinant kalbinės veiklos būdus, interpretacijos požiūriu išskiriama ekspresyvioji ir impresyvioji kalbas. Pagrindinis sunkumas mokymo metu yra susijęs su ekspresyviaja kalba. Žmogus, pradedantis kalbėti užsienio kalba, nevalingai mintyse atlieka vertimą. Impresyviojoje kalboje pagrindiniai bendravimo žodžiai pateikiami, todėl gimtosios kalbos interferencija yra ribota ir veikia netiesiogiai. Tai patvirtino naujausi metodikos tyrimai.

Apie vertimo iš gimtosios į užsienio kalbą panaudojimo tikslingumą galima spręsti pagal jo įtaką reprodukuojant (atkuriant) užsienio kalbos teksto elementus.

Tyrimai parodė (Velička 2004: 101–106), kad, tvirtai išmokus mokomuosius dalykus, vertimas nedaro esmingesnės interferencijos įtakos atkuriant išmokus kalbos dalykus. Priešingai – nedidelis kiekis vertimo pratimų baigiamajame mokymo etape gali turėti teigiamą įtaką diferencijuojant žodžių ir žodžių junginių reikšmes, aiškinantis sakinio prasmę. Be to, vertimo pratimai gali būti kartais pasitelkiami kaip kalbos dalykų išmokymo kontrolės priemonė. Taigi vertimą tikslinga būtų naudoti pradedant mokytis naują mokomąją medžiagą ir ją įsimenant.

Vis dėlto reikia konstatuoti, kad mokomajame procese turėtų vyrauti nevertiminio pobūdžio pratimai. Kai kurie užsienio metodininkai mano, kad gimtoji kalba per pratybas neturėtų užimti daugiau kaip 10 % laiko. B. Beliajevas (Беляев 1964: 258) rekomenduoja gimtajai kalbai skirti nuo 5 % iki 15 % mokomojo laiko.

Norint tobulinti mokomąjį darbą, atrodytų, būtų tikslinga didinti studentų kalbinės veiklos laiką dėstytojo veiklos sąskaita. Tai pasiekama įdiegiant tokius darbo būdus, kurie leidžia į vieną dėstytojo stimulą studentams reaguoti verbaliniais poelgiais. Ypač šiuo atveju būtų naudingi substitucijos ir transformacijos pratimai pasakymo lygmeniu.

Didinti kalbinių pratybų racionalųjį laiką galima organizuojant darbą poromis.

Kaip jau buvo minėta, pratybų darbo objektas yra kalbinės veiklos rūšių mokėjimų ir

įgūdžių ugdymas remiantis tekstu. Tekstas gali būti pateikiamas žodžio, frazės, platesnio ar siauresnio konteksto spausdintu aprašymu.

Straipsnyje nenagrinėjame skaitymo mokymo problemas, nes ji yra plačiai tyrinėta metodininkų darbuose (S. Folomkina, Z. Klyčnikova, L. Mauzienė, A. Velička ir kt.). Norėtume pateikti keletą pratimų, ugdančių adekvačius kalbinės veiklos rūšių mokėjimus ir įgūdžius, išsamiai neanalizuodami, nes tai būtų atskiros mokslinio-metodinio straipsnio objektas. Reikia pabrėžti, kad visi mokomojo darbo pratimai yra glaudžiai susiję ir papildo vienas kitą.

Aspektiniai komunikatyviosios krypties pratimai. Pagrindinė jų paskirtis yra išugdyti reikalingą automatizmą dirbti su išmoktinais kalbos dalykais. Automatizmas numato dviejų uždavinių sprendimą: 1) išugdyti įgūdį atkurti išmokus kalbos dalykus; 2) išugdyti įgūdžio lankstumą (dinaminio stereotipo ugdymas).

Sprendžiant pirmąjį uždavinį, pagrindiniai atliktini veiksmai būtų diferenciacija ir imitacija. Siekiant įgūdžių lankstumo, geriausi darbo būdai būtų substitucija ir transformacija.

Kalbos dalykų diferenciacijos pratimai. Šie pratimai moko skirti kalbos dalykus, kurie mokymo procese gali būti sutapatinami ir neadekvačiai identifikuojami. Visus diferenciacijos pratimus galima būtų suskirstyti į tris grupes: 1) pratimai, mokantys skirti kalbos dalykų struktūrą ir formą; 2) pratimai kalbos ženklų reikšmei diferencijuoti; 3) pratimai, mokantys skirtingai vartoti kalbos dalykus įvairiose situacijose.

Imitacijos pratimai. Šiuos pratimus galima suskirstyti taip pat į tris grupes: tradicinius, programuotus, kontrastinius. Kiekvienas iš šių pratimų atliekamas žodžiu arba raštu situatyviojoje arba kontekstinėje kalboje.

Substitucijos pratimai. Teoriniu ir praktiniu požiūriu substitucijos pratimai geriausiai išnagrinėti H. Palmerio, kuris sukūrė substitucijos lentelių sistemą, darbuose. Šis metodininkas parodė substitucijos funkcionavimo sistemos ir šio mokymo būdo reikšmę mokomajam procesui. H. Palmeris teigia, kad

visiškos identifikacijos substitucijos lentelės visiškai eliminuoja studentų klaidas. Mūsų nuomone, visiškos identifikacijos substitucijos lentelės yra per daug mechaniškos, tad galbūt pirmenybę reikėtų teikti selektyviajai identifikacijai. Tokie pratimai atkreipia studentų dėmesį į tas kalbines modifikacijas, kurios yra substitucijos procese atliekant pratimus.

Transformacijos pratimai. Kaip ir substitucijos pratimai, transformacijos pratimai skirti gramatikos struktūroms išmukti, leksikos dalykams įtvirtinti ir kartoti. Tačiau, skirtingai nuo substitucijos pratimų, kurie grindžiami viena ir ta pačia schema, transformacijos pratimai numato sakinio struktūros kitimą. Diferenciacijos, imitacijos, substitucijos, transformacijos pratimai sudaro aspektinių pratimų su komunikaciniu kryptingumu užbaigtą posistemę. Jie garantuoja kalbos mechanizmų formavimą ir sėkmingą tolesnį perėjimą prie kalbos aktualizacijos, t. y. jos, kaip komunikacijos priemonės, išmokimo.

Komunikatyvieji pratimai. Šie pratimai yra pagrindinė priemonė komunikatyviesiems mokėjimams ir įgūdžiams ugdyti, t. y. perkelti išugdytus mokėjimus ir įgūdžius į naują bendravimo situaciją. Pagrindiniai stimulai atliekant šiuos pratimus yra tradicinės probleminės situacijos.

Išvados

1. Pagrindinė užsienio kalbos mokomojo darbo forma yra pratybos.
2. Kad pratybos vyktų sėkmingai, reikia išmanyti jų esmę, būdingus struktūros bruožus, pratybų objektą.
3. Pratybų turinys turėtų būti kalbinė veikla. Mokymo objektas yra konkretūs kalbos dalykai.
4. Pratybų darbo formų pagrindinis turinys turėtų būti išugdyti visų kalbinių veiklos sričių mokėjimus ir įgūdžius, užtikrinančius kalbinę komunikaciją.

5. Praktiniai mokėjimai ir įgūdžiai išugdomi adekvačiais pratimais, kurie modeliuoja konkrečią bendravimo situaciją.
6. Pratimai turėtų būti aspektiniai (parengiantys kalbinę komunikaciją) ir komunikatyviejį, ugdantys mokėjimą ir įgūdžius aktualinti išmokus kalbos dalykus, t. y. susieti juos su nauja situacija.

Literatūra

Velička, A. 2004. „Kalbinė veikla – kaip kalbos mokymo objektas“, *Filologija* 12: 34–43.

Беляев, Б. 1964. *Психологические основы усвоения лексики иностранного языка*. Москва: Просвещение.

Данилов, Н.; Есипов, Б. 1967. *Дидактика*. Москва: Просвещение.

Кочетов, А. 1981. *Актуальные проблемы педагогики*. Рязань: Педагогика.

Лемперт, Б. 1967. „Системы занятий по иностранному языку в средней школе“, в кн. *Общая методика обучения иностранному языку в средней школе*. Москва: Просвещение.

Полицер, Р. 1967. „Некоторые соображения по поводу использования родного языка при обучении иностранному на начальном этапе“, в кн. *Методика преподавания иностранных языков за рубежом*. Москва: Прогресс.

Салистра, И. 1989. *Методика обучения иностранному языку*. Москва: Просвещение.

THE ESSENTIAL FEATURES AND CONTENTS OF PRACTICAL TRAINING IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Vida Asanavičienė, Nijolė Žegūnienė

The article analyzes practical training as the basic form of teaching. The main idea is to study the essence and structure of practical training.

The authors show the diversity of opinions concerning the essence of practical training and express their own views on it. The article explains the essential features of foreign language practical training, how to prepare and carry it out. The authors also analyze the object of practical training which in their opinion is a verbal activity of a foreign language. This work emphasizes the importance of practical training in developing practical skills. The article is especially useful for teachers when they prepare for practical training.

Keywords: the structure and essence of practical training, the types of practical training, abilities and skills, the system of exercises, aspectual and communicative exercises, the exercises of differentiation, imitation, substitution and transformation.